

Mieczysław Szyszko

"Polacy w rewolucji październikowej (luty - październik 1917), Aleksander Manusiewicz, Warszawa 1967 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 11, 188-191

1968

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aleksander Manusiewicz: Polacy w rewolucji październikowej (lutym—październik 1917).

Warszawa 1967, ss. 422.

Praca radzieckiego historyka wydana w 1965 r., tłumaczona na język polski i uzupełniona w porównaniu do oryginału z myślą o czytelniku polskim¹, trafiła do rąk w 50 rocznicę Wielkiej Rewolucji Październikowej. Praca oparta została na bogatym materiale źródłowym umożliwiającym wnikliwą analizę problemu. Autor wykorzystał materiały z archiwów Warszawy, Moskwy, Leningradu, Kijowa, Taszkientu, Tomsk i Charkowa. Archiwa, uzupełnione wydawnictwami źródłowymi oraz prasą, tworzą solidną postawę, na której oparł autor swe rozważania.

Ustalenia autora odnośnie liczby Polaków przebywających w okresie rewolucji na terenie Rosji, potwierdzają wcześniejsze dane jakimi operowali historycy². Stwierdzenie, że na terytorium Rosji żyło w omawianym okresie ponad 3 mln. Polaków musi nasuwać daleko idące refleksje. Narzuca się tu kilka zasadniczych pytań. Jaką postawę zajęły poszczególne grupy ludności polskiej wobec ruchu rewolucyjnego, a zwłaszcza jakie stanowisko zaprezentowali wobec rewolucji polscy robotnicy? Na te właśnie pytania stara się autor odpowiedzieć.

Ograniczając ramy czasowe pracy do kilku miesięcy 1917 r. zastosował autor chronologiczny układ omawianych problemów. Przyjęcie takiego układu wydaje się celowe o tyle, że był to okres, w którym dokonywała się — poza zasadniczym podziałem klasowym — polaryzacja grup drobnomieszczańskich, a nawet robotniczych, co niewątpliwie implikowało stanowiska poszczególnych partii i ugrupowań politycznych. Takie ujęcie pracy pozwalało też niejako z dnia na dzień śledzić rozwój sytuacji rewolucyjnej, a szczególnie zmianę taktyki partii bolszewików, co rzutowało siłą rzeczy na inne odłamy ruchu robotniczego.

Reprezentacją polityczną robotników polskich w Rosji były m. in. SDKPiL i PPS-Lewica. Tym dwu ugrupowaniom poświęca autor najwięcej miejsca. Wymienione dwie partie nie były jedynymi organizacjami polskimi działającymi w Rosji. Przyjmując jednak klasowy podział ugrupowań polskich, autor ogranicza swoją analizę, co bardziej uwidoczniło się w tytule oryginału, do ugrupowań rewolucyjnych. Nie gubi przy tym spraw natury ogólniejszej; polityki endecji oraz grup liberalno-demokratycznych, ich stanowiska wobec rosyjskich i polskich ugrupowań rewolucyjnych.

Omawiana praca podzielona została na pięć rozdziałów. W rozdziale pierwszym *Polacy jako część składowa zaplecza rewolucji proletariackiej*, przedstawił autor koleje losów polskich uchodźców w okresie I wojny światowej. Naświetlił przyczyny, które powodowały masową migrację Polaków na tereny Rosji, główne skupiska ludności polskiej i ośrodki, wokół których ludność ta gromadziła się. W rozdziale tym omówił też działalność instytucji sprawujących opiekę nad uchodźcami. W rozdziale drugim, *Internacjonalistycy polscy w okresie pokojowego rozwoju rewolucji (marzec-maj 1917 r.)*, autor wychodzi od rozważań na temat sprawy polskiej w okresie rewolucji lutowej, by z kolei przedstawić początki legalnej działalności poszczególnych grup SDKPiL oraz ich stosunek do taktyki partii bolszewików. Tu również omawia kolejno działalność PPS-Frakcji, polskich socjalistycznych organizacji zjednoczeniowych, a w końcowej fazie rozdziału, PPS-Lewicy.

¹ Tyt. oryg. *Polskie internacjonalisty w борbie за победу Советской власти в России*. Izdatelstwo Nauka, Moskwa 1965, ss. 411.

² L. Grosfeld *Polskie reakcyjne formacje wojskowe w Rosji 1917—1919*. Warszawa 1956.

Wydaje się, że w tym wypadku przedstawienie kolejności omawianych zagadnień byłoby celowe. Tak np. analiza działalności PPS-Lewicy i jej polityki, dokonana po omówieniu działalności SDKPiL, bądź też równoległe z nią, pozwoliłaby na pełniejsze ukazanie procesu tworzenia się socjalistycznych organizacji zjednoczeniowych. Rozdział trzeci, *Internacjoniści polscy w okresie pokojowego rozwoju rewolucji (maj — czerwiec 1917 r.)*, poświęcił autor ideowemu i organizacyjnemu rozwojowi socjaldemokracji polskiej oraz działalności polskich rewolucjonistów w wojsku. W rozdziale czwartym, *Internacjoniści polscy w okresie ofensywy kontrrewolucji i nowej mobilizacji sił rewolucyjnych (lipiec — październik 1917 r.)*, przedstawił autor stanowisko polskich partii robotniczych w Rosji wobec nowej taktyki bolszewików, a także udział robotników polskich w walce z elementami kontrrewolucyjnymi. W rozdziale końcowym, *Udział internacjonalistów polskich w październikowym powstaniu zbrojnym*, omówiony został udział Polaków w powstaniach Piotrogradu i Moskwy.

Lektura pracy Manusiewicza nasuwa, poza jedną wyżej wymienioną, kilka następnych uwag. W rozdziale pierwszym autor ustalając ilość Polaków przebywających na terenie Rosji w tytule jednego z podrozdziałów (*Zmiany liczebności i składu ludności polskiej w Rosji w latach pierwszej wojny światowej*), sugeruje analizę struktury społecznej tej ludności. Analizy takiej jednak nie przeprowadza. Tymczasem byłaby ona celowa nie tylko ze względu na zawodowe zróżnicowanie robotników, ale również dlatego, że wyjaśniałaby w pewnym sensie także ich polityczne zaangażowanie. Pisząc o polskich ugrupowaniach (s. 63—69) autor nie precyzuje bliżej i nie określa co rozumie pod pojęciem ugrupowań liberalno-demokratycznych. Zatem, które z nich określić jako liberalno-demokratyczne, które jako umiarkowanie demokratyczne (s. 67), a które jako burżuazyjno-demokratyczne, skoro według autora (s. 69) działacze POW, PPS — Frakcji i ruchu ludowego stanowili lewicę polskiego ruchu liberalno-demokratycznego zaś endecja — jak pisze autor — reprezentowała obóz polskiej burżuazji. Wcześniejsze stwierdzenie autora (s. 27), iż Centralny Komitet Obywatelski był instytucją powołaną do życia przez endecję, określa jego polityczną orientację. Natomiast stwierdzenie, że Komitet Polski oraz Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny utworzone zostały przez opozycyjne wobec caratu koła polskiej burżuazji, nie precyzuje w sposób jednoznaczny politycznej orientacji ugrupowań tworzących te instytucje.

Na stronie 123 autor stwierdza, iż hasło: „Wszyscy robotnicy polscy łącznie się!”, rzucone przez PPS, należy traktować jako przeciwstawienie się wezwaniu sformułowanemu przez twórców naukowego socjalizmu. Należałoby się zastanowić czy hasło to w kontekście wydarzeń nie posłużyło tylko jako slogan nawołujący do integracji robotniczego żywiołu polskiego na terenie Rosji. Tym bardziej, że w innym miejscu (s. 133) autor wprawdzie negatywnie, oceniając taki proces, pisze o powstaniu w Charkowie Zjednoczenia Socjalistycznego Polskiego oraz Komitetu Robotników Polskich, instytucji tworzonych przez działaczy SDKPiL, PPS-Lewicy oraz PPS-Frakcji. Wiadomo przy tym, że Zjednoczenie w Charkowie utrzymywało kontakty z podobnymi organizacjami robotniczymi w innych miastach Rosji. Zachodzi pytanie czy zjawisko to nie było wynikiem określonej sytuacji obiektywnej, a więc nie tylko wynikiem polityki PPS-Frakcji czy SDKPiL. Ciekawy staje się w tym zestawieniu fakt, iż rolę więzi społecznej elementu polskiego spełniały często nawet parafie rzymsko-katolickie. Dla poważnego odłamu polskich uchodźców kościół był synonimem polskości³.

³ W. Najdus *Polacy w rewolucji 1917 r.* Warszawa 1967, s. 65—66.

Rywalizacja pomiędzy partiami nie zniknęła z chwilą utworzenia zjednoczeń socjalistycznych. Obie strony zabiegały o wpływy wśród robotników polskich. Głównym atutem była tu niewątpliwie kwestia narodowa. Program SDKPiL w tej sprawie nie mógł być atrakcyjny dla szerokich rzesz społeczeństwa polskiego. Jak stwierdza autor (s. 173—174): „rewolucyjne i internacjoŃalistyczne stanowisko SDKPiL w kwestii tożsamości interesów polskiej i rosyjskiej klasy robotniczej nie szło w parze, w jej praktycznej działalności, z konstruktywnym stosunkiem do specyficznych problemów polskiej klasy robotniczej, nurtujących najszersze kręgi wychodźstwa polskiego w Rosji”. I dalej: „Wynikało to m. in. z ignorowania odrębnych zadań narodowych interesów wielomilionowej emigracji polskiej okresu wojny”. Sądzić można więc, że program innych ugrupowań politycznych w kwestii narodowej i odbudowania państwowości polskiej mógł bardziej sugestywnie oddziaływać na społeczeństwo polskie w Rosji, niwelując wpływy SDKPiL. Tym bardziej zachodziła konieczność zjednoczenia poszczególnych grup SDKPiL. Próba konsolidacji sił partii miało być utworzenie w czerwcu 1917 r. Komitetu Wykonawczego Grup SDKPiL w Rosji oraz ukazanie się centralnego organu partyjnego „Trybuna”. Fakty te uznał autor za wystarczającą podstawę do ujęcia wydarzeń rozgrywających się w okresie pokojowego rozwoju rewolucji, a więc w okresie w pewnym sensie jednorodnym, w dwu rozdziałach (II i III). Byłoby to uzasadnione, gdyby rzeczywiście proces scalenia grup SDKPiL pod wpływem Komitetu Wykonawczego dokonał się, stanowiąc moment przełomowy dla działalności SDKPiL w Rosji. Tymczasem wiadomo, że proces odchodzenia działaczy SDKPiL od zjednoczeń socjalistycznych nie przebiegał raptownie. Niektóre tego typu organizacje działały jeszcze jesienią 1917 r. Autor nie wyjaśnia w pełni czy wszystkie grupy socjaldemokracji opuściły zjednoczenia z chwilą powstania Komitetu Wykonawczego lub bezpośrednio po tym, czy też nie. Wyjaśnienie takie wydaje się konieczne, bowiem niewiadoma ta stawia pod znakiem zapytania konsekwentną współpracę całej SDKPiL z bolszewikami.

Pisząc o PPS-Lewicy, autor utrzymuje, że stanowisko tej partii było niezdecydowane i chwiejne. Ocenę taką zestawia m. in. z wypowiedzią Pinkusa, działacza PPS-Lewicy (s. 150), utrzymującego, że „Partia powinna unikać współpracy zarówno z szowinistami jak i awanturnikami”, przy czym mianem awanturników określił tu Pinkus bolszewików. Ocena Pinkusa niewątpliwie błędna i nieprecyzyjna, wynikała jednak po części z obserwacji stanowiska partii bolszewików. Wiadomo np., że wśród samych bolszewików istniały poważne rozbieżności w sprawie taktyki partii z chwilą opublikowania przez Lenina *Tez Kwietniowych*. Spośród aktywu centralnego inne niż Lenin poglądy głosili m. in. Kamieniew, Rykow i Stalin. Kamieniew był jednym z pierwszych, którzy zaproponowali przeciwko tezom Lenina o przejściu do rewolucji socjalistycznej. Stalin, występując przeciwko tezom, a więc również przeciwko leninowskiej taktyce, zarzucał im schematyzm. Negacja tez wynikała z twierdzenia, że sytuacja w Rosji nie stworzyła przesłanek rewolucji socjalistycznej⁴. Zdziwienie może budzić więc fakt, że autor pomijając w tym miejscu tę kwestię, upraszcza tym samym ocenę postawy PPS-Lewicy wobec bolszewików i ich taktyki. Ponadto na stosunek PPS-Lewicy do bolszewików mogło wpływać stanowisko niektórych działaczy bolszewickich wobec lewicy socjalistycznej. Autor nie ustosunkowuje się do jednego z wystąpień F. Dzierżyńskiego (s. 177), w czasie których stwierdził, że wspólne akcje z działaczami PPS-Lewicy

⁴ Por.: H. Zand *Taktyka bolszewików w okresie pokojowego rozwoju rewolucji, 27 lutego — 4 lipiec 1917*. Łódź 1962, s. 95—103.

w Rosji są możliwe „tylko przez wstąpienie ich do bolszewików — o ile nie wstępują — należy ich zwalczać”.

Jeden z podrozdziałów poświęcony został działalności polskich internacjonalistów w wojsku. Jednak działalność ta została ujęta w rozdziale trzecim, ograniczonym czasowo do maja—czerwca 1917 r. Analiza działalności rewolucjonistów polskich w wojsku zawężona została tym samym do niewielkiego odcinka czasu. Wprawdzie autor stwierdza (s. 180), że nie udało się odnaleźć materiałów pozwalających na ustalenie początków działalności SDKPiL wśród żołnierzy polskich i rosyjskich, jednakże wydaje się, że możliwe było bardziej szczegółowe przedstawienie akcji socjaldemokratów w wojsku w okresie późniejszym, bezpośrednio poprzedzającym wydarzenia październikowe. Umieszczenie tych zagadnień w rozdziale trzecim stwarza wrażenie wycinkowości, braku całościowego potraktowania problemu. Wydarzenia, które bezpośrednio zadecydowały o powodzeniu Rewolucji Październikowej, winny być chyba szczegółowo potraktowane właśnie w rozdziale końcowym, a być może wyeksponowane nawet w odrębnym podrozdziale. Do sugestii takiej skłania stwierdzenie autora (s. 320), że: „W celu rozwinięcia działalności wśród polskich żołnierzy przystąpiła SDKPiL do tworzenia własnej organizacji wojskowej na wzór powołanej przez bolszewików wiosną 1917 r. Termin organizacyjnego zebrania Wojskowej Grupy SDKPiL w Piotrogradzie wyznaczono na 6/19/ października”, do do tego czasu jak pisze nieco dalej, SDKPiL nie podjęła szerzej zakrojonej działalności w armii.

Na zakończenie nasuwa się jeszcze jedna uwaga. Niecelowe wydaje się charakteryzowanie działalności Pużaka (s. 124), Merklowej, i innych poprzez omawianie ich dalszej kariery politycznej w okresie II Rzeczypospolitej, II wojny światowej czy nawet Polski Ludowej. Skoro już autor pokusił się o skreślenie sylwetek poszczególnych działaczy, mógł zrobić to w przypisach rozbudowując je, a unikając zbędnej często drobiazgowości w tekście.

W sumie praca Manusiewicza dzięki bogactwu nagromadzonych w niej faktów, niewątpliwie poszerza naszą wiedzę o wydarzeniach, w których niepoślednią rolę odegrali Polacy.

Mieczysław Szyszko

Stanisław Steckiewicz: Raboczyje dwiżenije w Polsce w 1918—1919 godach (XI 1918—VII 1919 goda).

Leningrad 1966, ss. 264

Wydarzenia przelomu lat 1918—1919 w Polsce nadal przykuwają uwagę historyków, czego najlepszym dowodem są wciąż nowe opracowania.

Jednym z czołowych zagadnień tego okresu była sprawa ideologicznych założeń i praktycznej działalności polskiego ruchu robotniczego. W historiografii radzieckiej zagadnieniu temu poświęcono o wiele mniej miejsca niż innym problemom tego okresu, jak np. udziałowi Polaków w Rewolucji Październikowej, jej znaczeniu dla odzyskania niepodległości Polski, międzynarodowym czynnikiem odbudowy państwowości polskiej. Lukę tę w dużym stopniu wypełnia wydana niedawno praca historyka leningradzkiego — Stanisława Steckiewicza.

Ukazuje on zarys polskiego ruchu robotniczego od chwili odzyskania przez Polskę niepodległości do likwidacji Rad Delegatów Robotniczych w lipcu 1919 r., spe-